

Ruszin skizmatikus „mozgalom” a 20. századeleji Máramaros vármegyében

Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiumának 2023. évi őszi konferenciája

Témavezető:

Prof. Dr. Keményfi Róbert

Egyetemi tanár

DE BTK Néprajzi Tanszék

Készítette:

Kádár Anna Katalin

DE BTK III. évfolyam

Történelem (BA) – Néprajz (minor)

**Korábbi kutatások
eredményei**

**Források és
módszertan**

Vasútépítés; járványok

Árvizek

1.) Bevezetés

**2.) Demográfiai
folyamatok**

Ld.: Soboul, A. (2007):
Leírás és mérés a
társadalomtörténetben.
223 – 249. o.

Vö: Certeau, M: *The
Writing of History*; Berger
S.: *History and Identity*

**3.) A mindennapi élet
Máramaros
vármegyében**

Ld.: *Az OMM írásban és
képekben.*; Hattinger-
Klebasko Gábor (1996):
A ruszinok. stb.

**4.) A lipcsei
áttérések**

Nyelvhasználat

Felekezethez tartozás

Eltérő értelmezések

**Pánszlávizmus; egyház
és közösség konfliktusa**

Korábbi kutatások eredményei

- ❖ Gönczi A.: (2005) A máramarosi skizmaper.; (2007) *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején.*
- ❖ Biharó, Iza, Izaszacsal – az áttérések vizsgálata a peranyagok és újságcikkek segítségével
- ❖ következtetések
 - szociális nehézségek
 - magas egyházi adó
 - politikai motiváció – pánszlávizmus

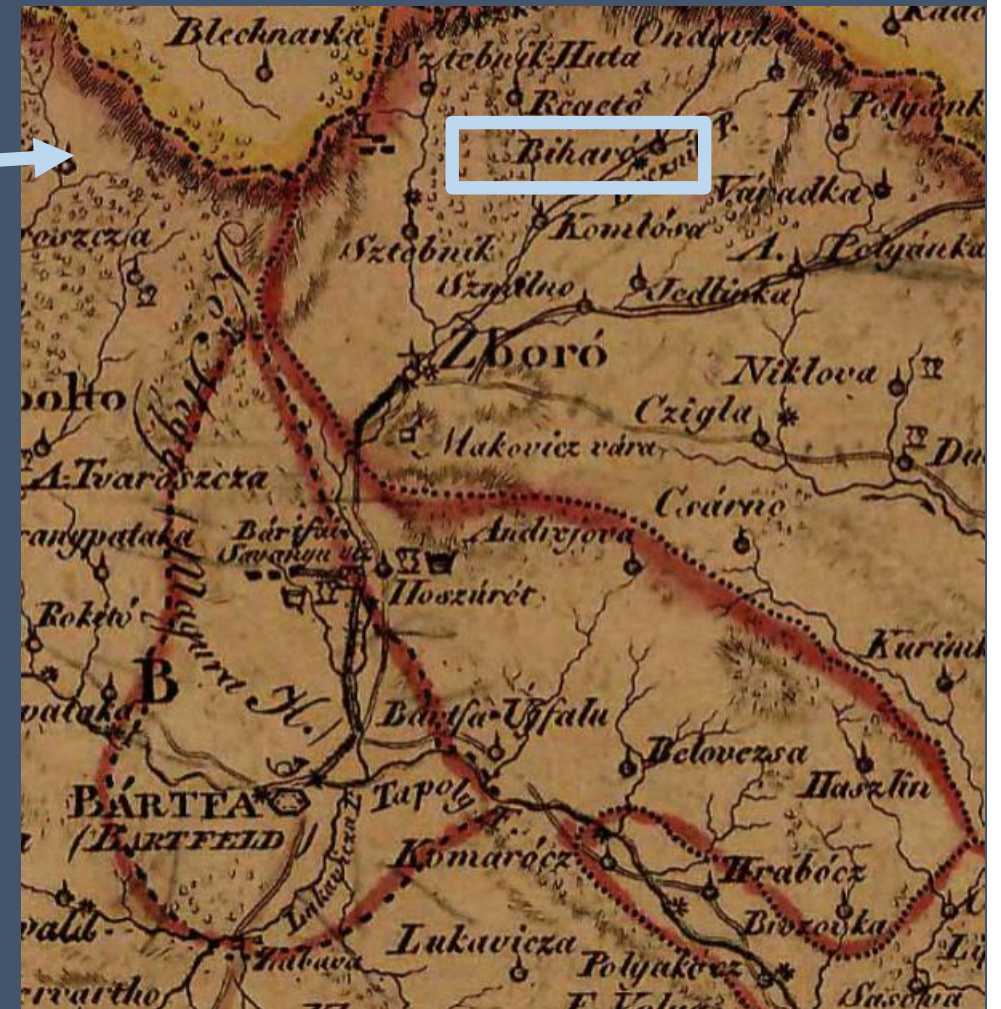
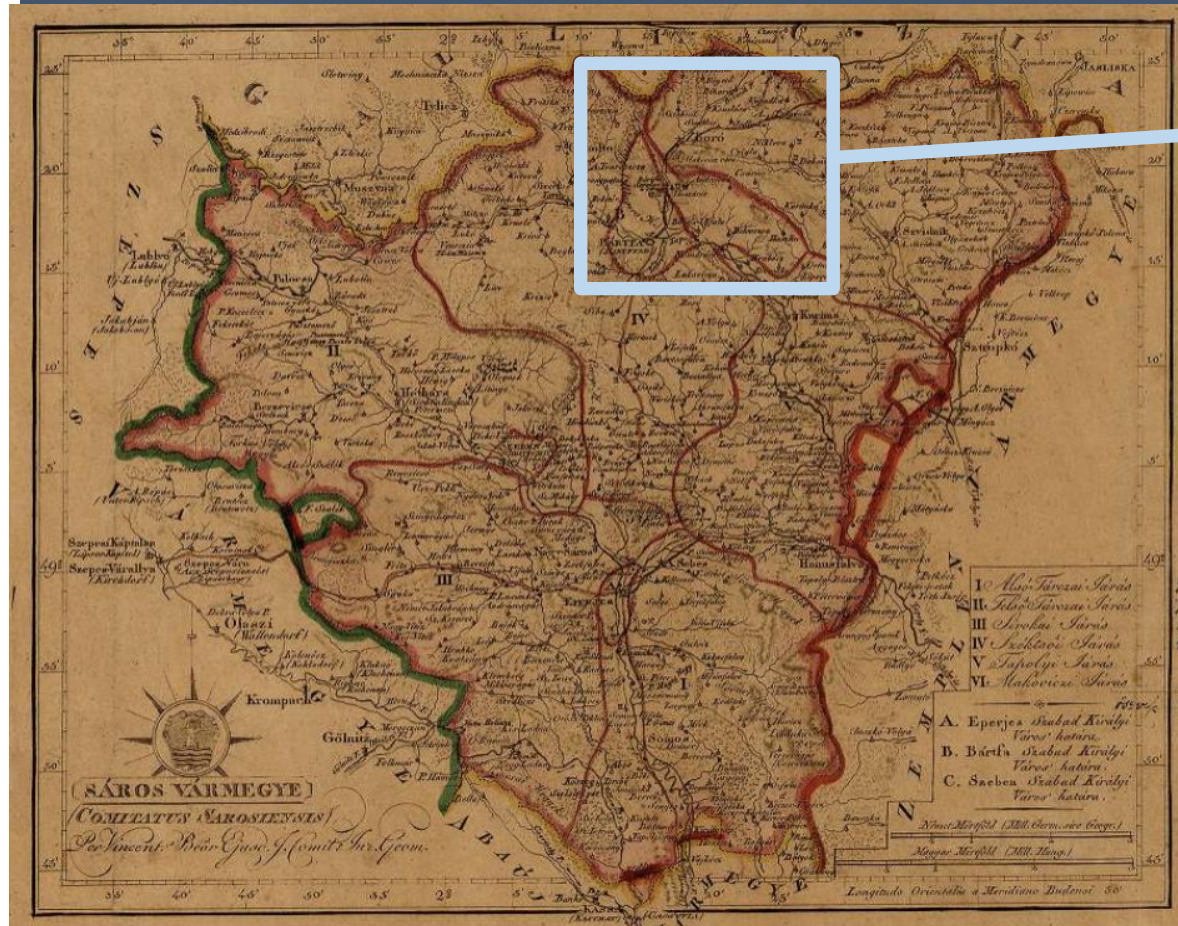
Galícia, Bukovina, Amerika

- ❖ Rác Kálmán (1941, 2000): *A pánszlávizmus története.* 267 – 277. o.
- ❖ Pirigy I. (1982): *A görögkatolikus magyarság története.*
- ❖ Pirigy I. (2001): *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján.*

Források és módszertan

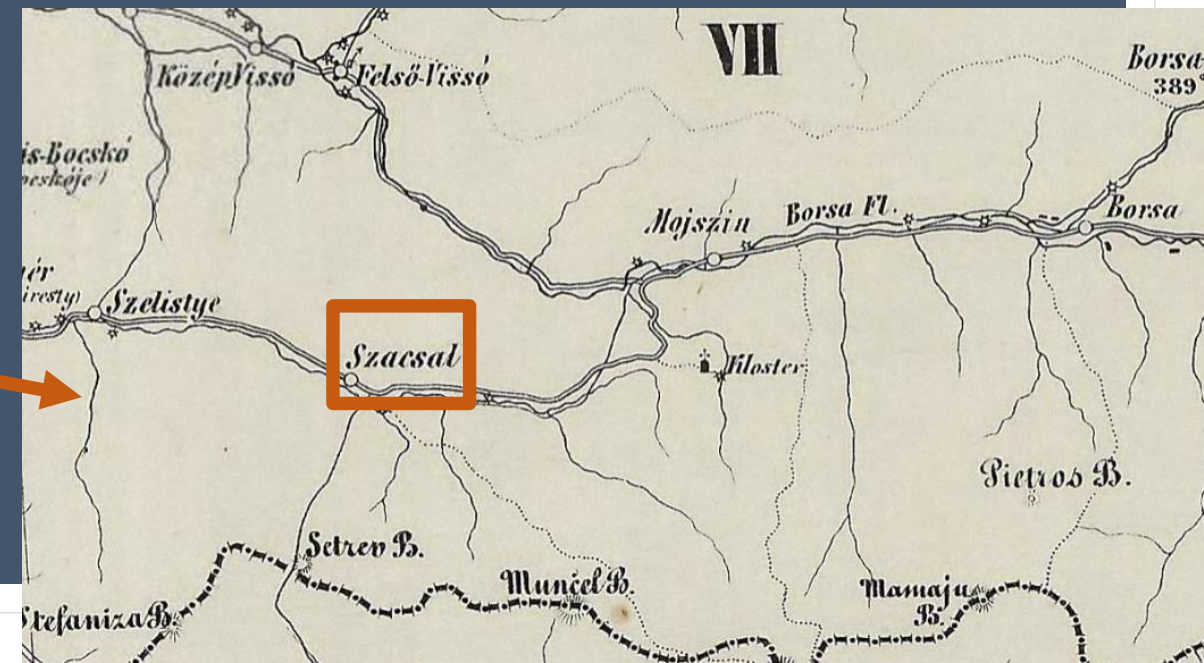
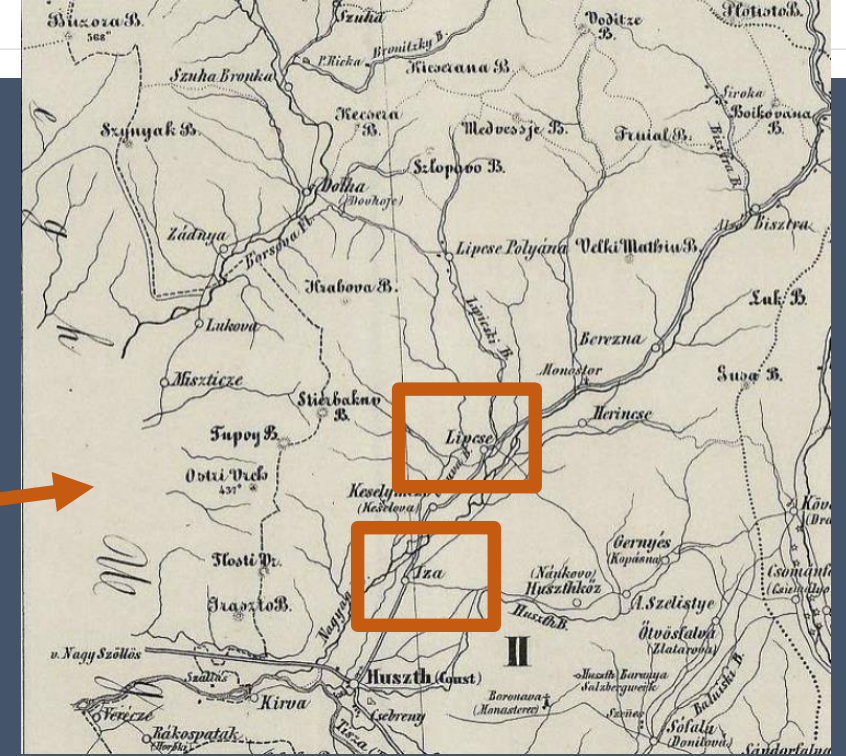
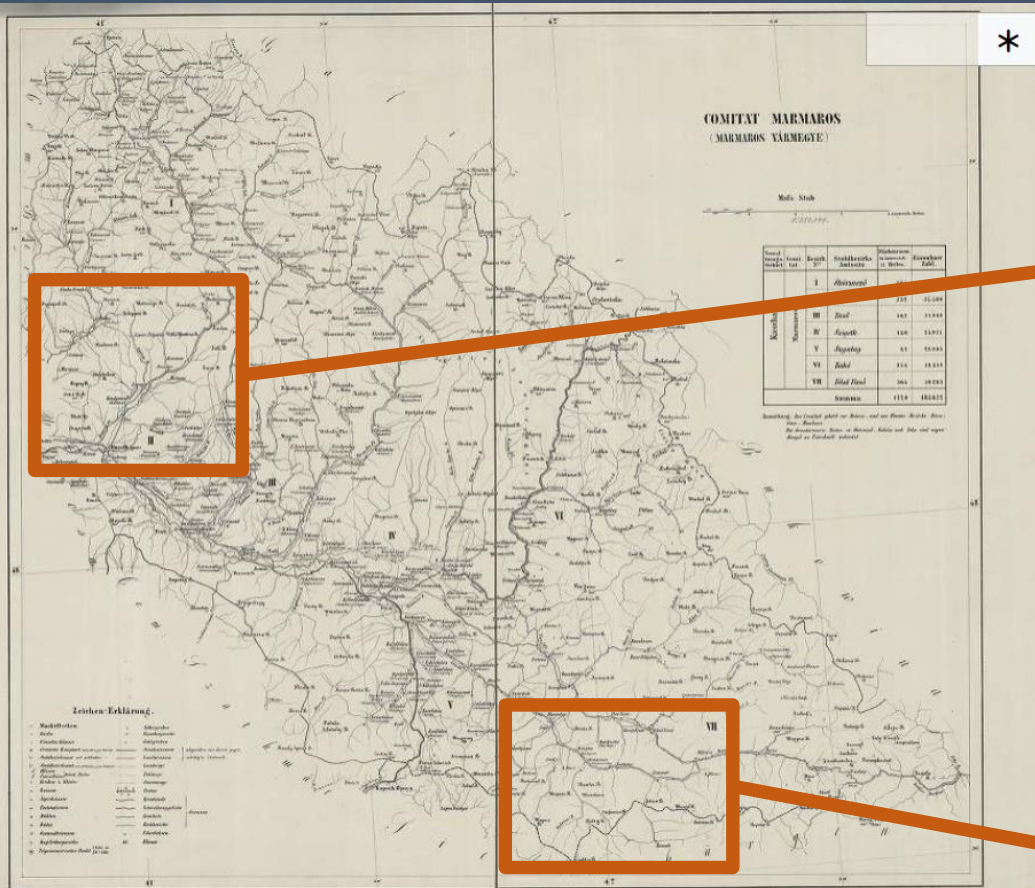
- ❖ források
 - a lipcsei áttéréseket követő bírósági tárgyalások iratai (1912 – 1913)
 - a lipcsei áttérők névjegyzéke (1912)
 - sajtóforrások: magyar és orosz (századforduló)
 - levelezések (1912 – 1913)
 - egyházi és világi tisztségviselők között
 - magánlevelezés
 - népszámlálás (1881; 1891; 1900; 1910)
- ❖ történeti antropológia és mikrotörténet
- ❖ Berger, Stefan (2022): *History and Identity. How Historical Theory Shapes Historical Practice.* Cambridge, Cambridge University Press, 2022.
- ❖ Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (Szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe.* Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

Sáros vármegye (19. század)

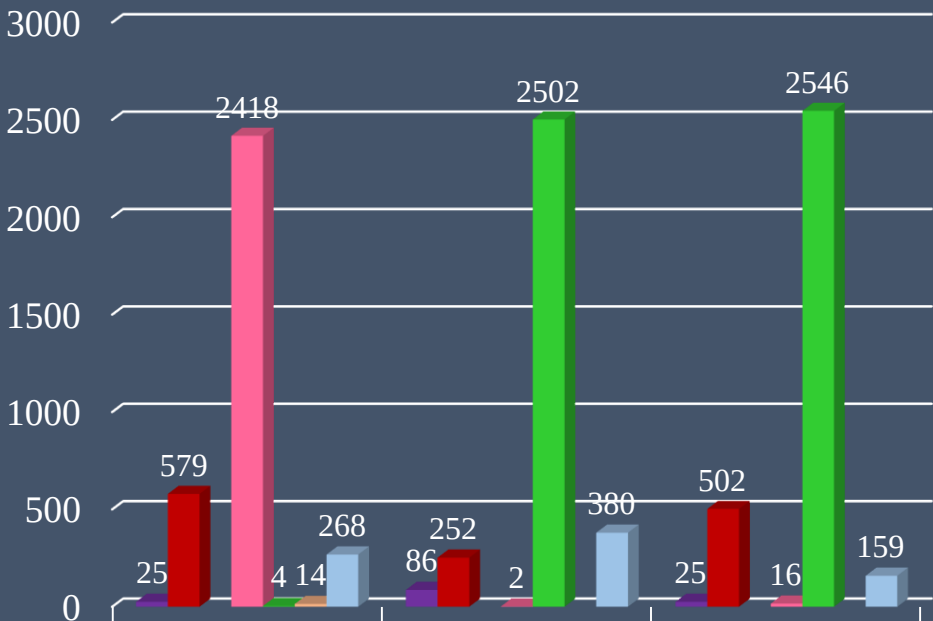

Korábbi kutatások eredményei és további lehetőségek

Máramaros vármegye (1899)

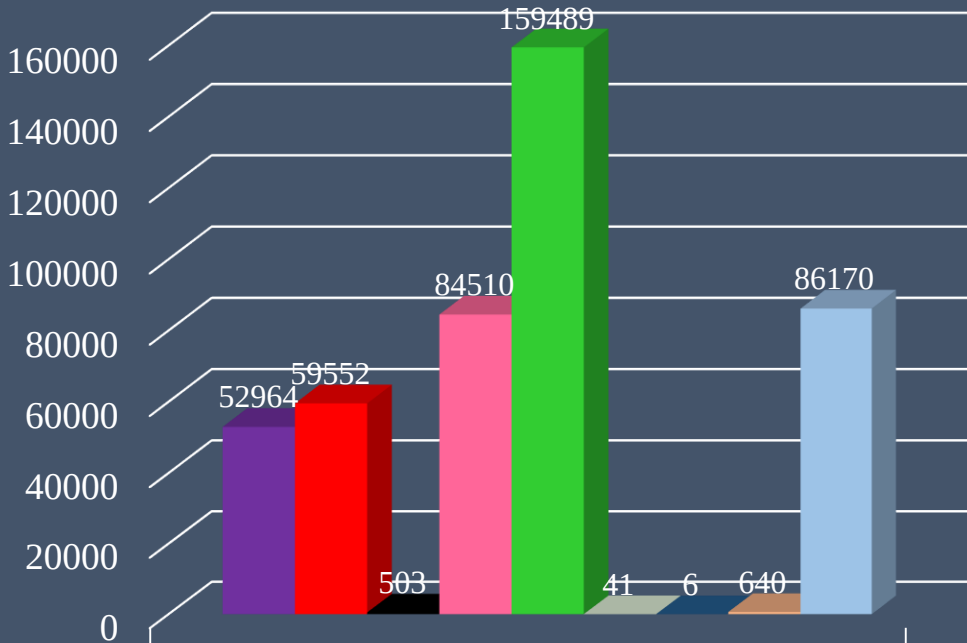

A NÉPESSÉG MEGOSZTLÁSA ANYANYELV SZERINT 1910-BEN

Magyar	25	86	25
Német	579	252	502
Tót			
Oláh	2418	2	16
Ruthén	4	2502	2546
Egyéb	14		
Magyarul beszél	268	380	159

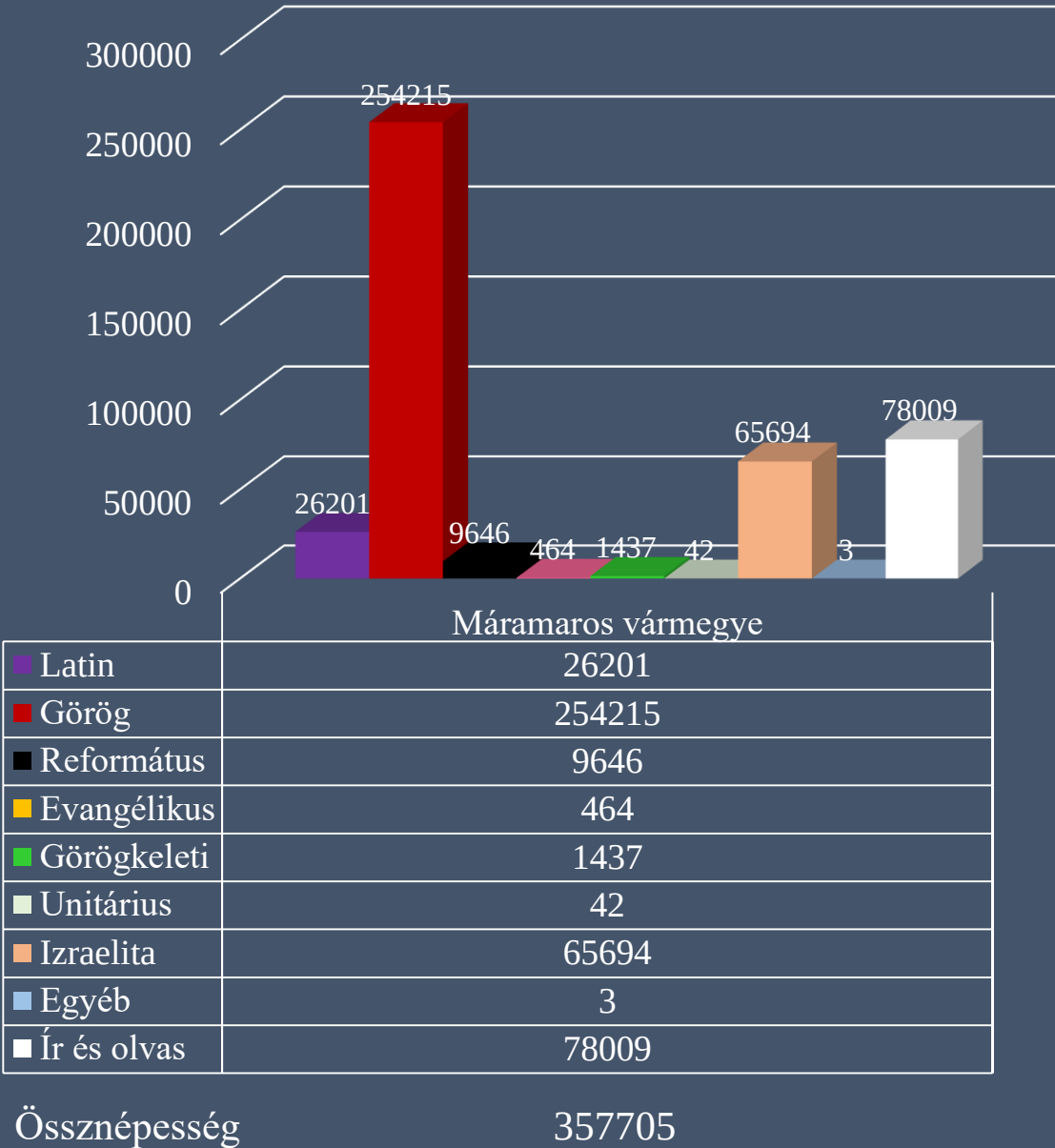
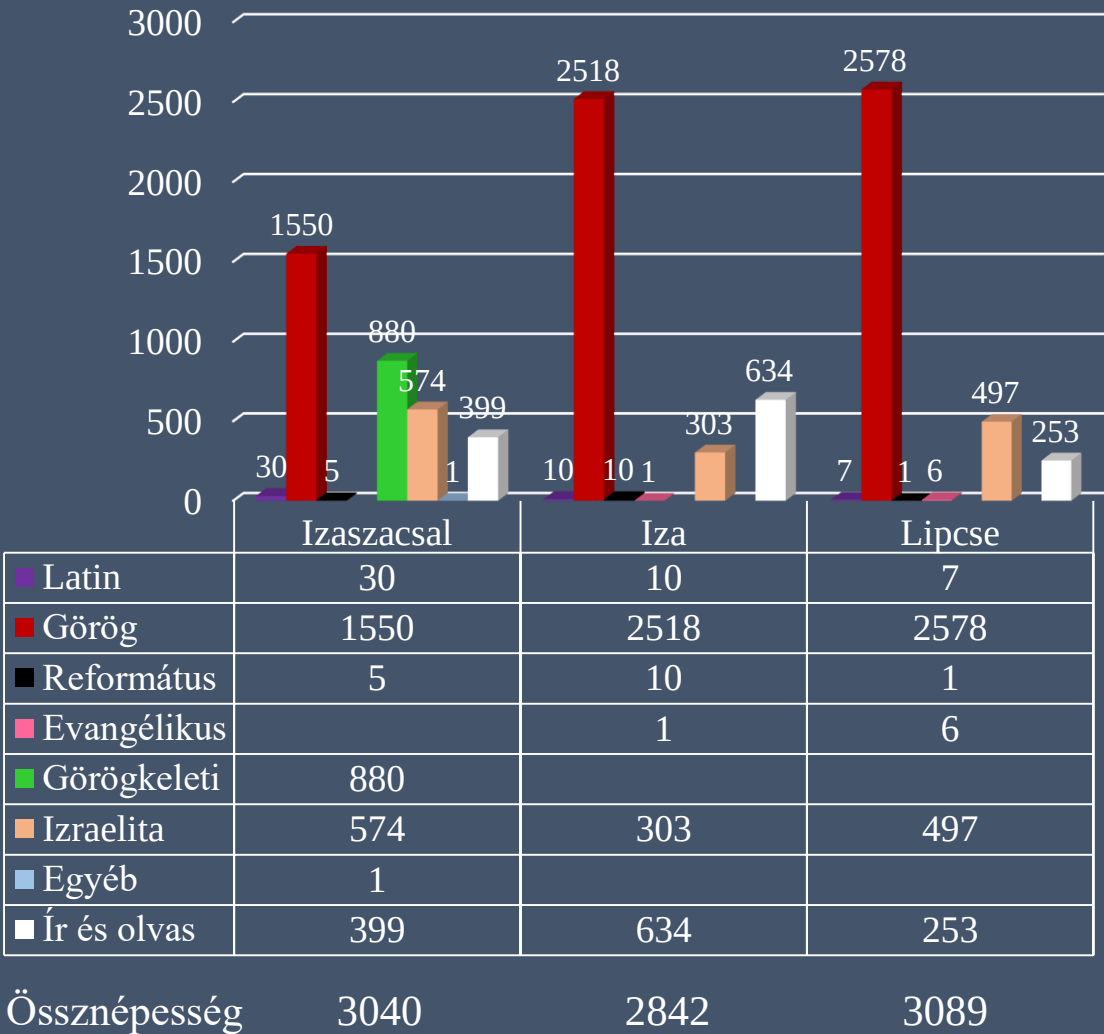
Össznépesség 3040 2842 3089

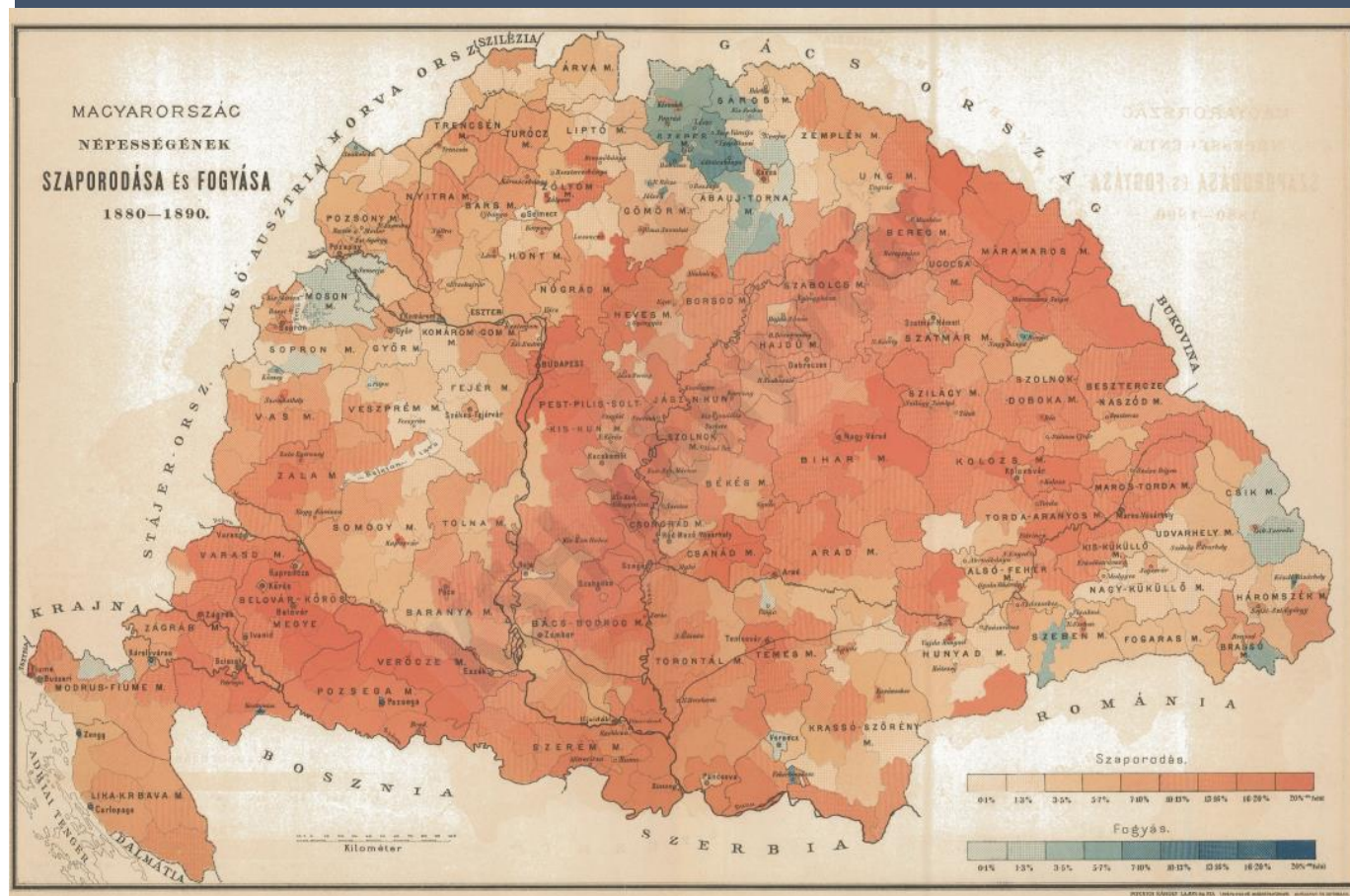

Máramaros vármegye	
Magyar	52964
Német	59552
Tót	503
Oláh	84510
Ruthén	159489
Horvát	41
Szerb	6
Egyéb	640
Magyarul beszél	86170

Össznépesség 357705

A NÉPESSÉG MEGOSZTLÁSA FELEKEZET SZERINT 1910-BEN

Gyáni Gábor – Kövér György: „A struktúra és tengelyei.” In.: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. 70 – 112. o.

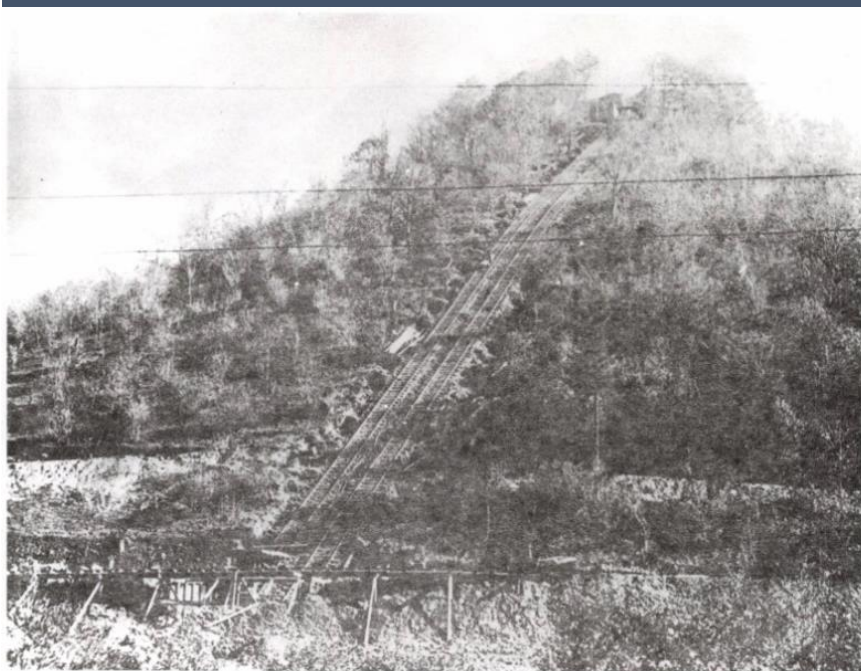
❖ A demográfiai adatok komparatív elemzése

- (1881 – 1891 – 1900 – 1910)
- Máramaros vármegyében folyamatos volt a népességnövekedés
- a települések népességösszetétele nem alakult át az 1880-as évek és 1910 között nemzetiségi és felekezeti (vallási) szempontból
- Izsaszacson – ahol az áttérés kezdődött – éltek ortodox vallásúak a „mozgalom” előtt is; míg Izán és Lipcsén nem
- Izsaszacon az oláhok többségben vannak; míg Izán, Lipcsén és Máramaros vármegyében nincsenek többségben

Vasútépítés, járványok, árvizek

❖ Kőrösmező – Máramarossziget vasútvonal (76 km)

- 1893 – 1895: kétszer újrakezdett építkezés
- kolerajárvány: összesen 8-10 ezer munkás – 1847 munkás megbetegedett; 224-en elhunytak

❖ Az árvíz okozta veszteségek a sajtótudósítások tükrében

- 1894: a Nagyág Husztnál kiöntött – 100 ház került víz alá
- 1897: a Tisza és az Iza folyó áradása – a híd és a töltés beomlott – a falvak közötti kapcsolat még nehezebbé vált
- 1910: Tisza áradása – a vasúti sínek súlyosan sérültek; károk a mezőgazdaságban
- 1912 tavasz: Tisza áradása – szántóföldek, kertek víz alatt – éhínség
- 1912 ősz: Iza áradása – 300 ház a víz alatt

Eltérő értelmezések és fogalomhasználat

❖ görögkatolikus egyházi terminus

Stefán Emil lelkész → „skizmatikus *mozgalom*” (1912. 10. 15.)

❖ világi tisztségviselők fogalomhasználat

Nagy Ferenc miskolci polgármester → „hazafiatlan izgatás” (1912. 12. 2.)

miniszteri tanácsos → „államellenes mozgalmak” (1912. 12. 4.)

❖ sajtó

Budapesti Hírlap 57. sz. → „orosz skizma” (1909. 3. 9.)

Kassai Közlöny XLIII. évf. 12. sz. → „társadalmi per”; „A skizmaper abból fakadt, ami olyan nagy, széles e hazában. A széthúzás és a nyomor.” (1914. 1. 16.)

❖ Tisza szabadkőműves-páholy

Dr. Sz. J. a páholy szónoka → „az északkeleti skizma orosz *polgártársak* körében terjed” (1913. 1. 28.)

Max Weber: A társadalomtudományos és a társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In.: Wessely Anna (Szerk.): *Tanulmányok*. Ford.: Jósza Péter. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 7 – 69. o.

szellemtörténeti háttér – ideáltípus

↗ a *Geschichte Grundbegriffe* nem tárgyalja (Bewegung)

Michel de Certeau: fogalom vagy koncepció?

↻ Koselleck: fogalomtörténet mint a forráskritika módszere; hermeneutika

Benda Gy.: A polgárosodás fogalmának történeti értelmezhetősége

Pánszláv agitáció

❖ A lipcsei görögkatolikus lelkész (Stefán Emil) és a közösség közötti konfliktusterület

Stefán Emil levele a királyi ügyészségnek (1912. október 15.)

„[A skizmatikusok] nem elégszenek meg azzal, hogy utcán, mezőn, kocsikhoz közelítve jelentkezzenek, nem azzal, hogy lelkészi udvaron vagy a templom mellett 15 – 20 – 40-es csoportokban állják útját papjainknak, hanem 150-es csoportokban botrányt inszceniroz[nak].”

„Az izgatás a „pápista hittel csak lepel, orosz „rubelek” járnak a vidéken, orosz kopejkák járnak Lipcsén is...”

Stefán Emil által Balás Pál vizsgálóbírónak küldött könyvek jegyzéke (1912. május 17.)

imák a cári családért és Oroszország egységes fennállásáért
szentek életrajza, amelyek tisztelete csak a görögkeleti egyházban van előírva
zsoltároskönyv

(a 3089 lipcsei közül 253-an tudnak írni és olvasni)

Balás Pál vizsgálóbíró válasza (1912. május 17.)

„[a könyvek] lefoglalását és magyar nyelvre való fordítását szükségesnek nem találom”

A kutatás további perspektívái

a Máramaros vármegyei mindennapok részletgazdag megismerése

a már feldolgozott áttérési „mozgalmak” elemzése a történeti antropológia és a mikrotörténet módszertanával

a 158 lipcsei ortodox hitre térő személy kapcsolatrendszerének vizsgálata pl.: rokoni kapcsolat; házasság (a peranyagok és anyakönyvi kivonatok segítségével)

Források

❖ Levéltári források

- ❖ HU-MNL-HBML-VII.2.b. Polgári és büntetőperes iratok, 1911-1949 (Állag) | Polgári és büntetőperes iratok, B1756/1912 skizmaper anyaga (Máramarosszigeti Királyi Törvényszék)
- ❖ HU-MNL-OL-P 1083-I.-38.-XCVI. Tisza (Máramarossziget), 1911-1919 (Altétel)

❖ Népszámlálás

- ❖ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, II. kötet.* Budapest, Pesti Könyvnyomda –részvény-társaság. 1882. 164 – 168. o. [https://library.hungaricana.hu/en/view/NEDA_1881_02/?pg=0&layout=s] [2023. 11. 11.]
- ❖ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *A Magyar Korona Országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. 1. rész. Általános népleírás 11 grafikai táblázattal.* Budapest, Pesti Könyvnyomda –részvény-társaság. 1893. [https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1891_01/?pg=46&layout=s] [2023. 11. 11.]
- ❖ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *A Magyar Szent Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. Hetedik rész. A népesség foglalkozása a főbb demográfiai adatokkal egybevetve.* Budapest, Athenaeum Irodalmi és nyomdai r-társulat nyomása. 1906. 238 – 239. o.; 298 – 305. o. [https://library.hungaricana.hu/en/view/NEDA_1900_07/?pg=26&layout=s] [2023. 11. 11.]
- ❖ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség fő adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1915. 234 – 235. o.; 298 – 305. o. [https://library.hungaricana.hu/en/view/NEDA_1910_01/?pg=365&layout=s&query=Lipcse] [2023. 11. 11.]

Források

❖ Sajtóforrások

- ❖ Alkotmány (1902. 6. 16.)
- ❖ Budapesti Hírlap (1894. 7. 19.; 1894. 10. 27.; 1897. 4. 2.; 1909. 3. 9.)
- ❖ Kassai Közlöny (1914. 1. 16.)
- ❖ Délmagyarország (1912. 4. 10.)
- ❖ Népszava (1912. 9. 24.)
- ❖ Pesti Hírlap (1912. 4. 9.; 1912. 9. 24.)
- ❖ Pesti Napló (1913. 7. 12.)
- ❖ Székely Nemzet (1894. 10. 29.)

❖ Térképek

- ❖ Máramaros vármegye [B IX a 1899.] [<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTTerkeptar/1333/view/?bbox=304%2C-3258%2C3956%2C-1765>] [2023. 11. 11.]
- ❖ Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal: *A Magyar Korona Országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. 1. rész. Általános népleírás 11 grafikai táblázattal.* Budapest, Pesti Könyvnyomda –részvény-társaság. 1893. 39. o.
[https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1891_01/?pg=46&layout=s] [2023. 11. 11.]
- ❖ Sáros vármegye [S_12_-_Div._XII._-_No._18.] <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/4940/view/?bbox=-2501%2C-4161%2C7830%2C63> [2023. 11. 11.]

Bibliográfia

- ❖ Apor Péter: Történeti antropológia. In.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (Szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 449 – 472. o.
- ❖ Bartha Elek: A görög katolikus vallásosság néprajzi kutatásáról. *Néprajzi Látóhatár*. (2011) 20. évf. 1. sz. 5 – 15. o.
- ❖ Bartha Elek: *Szent hajlékodnak népe*. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2019.
- ❖ Berger, Stefan: *History and Identity. How Historical Theory Shapes Historical Practice*. Cambridge, Cambridge University Press, 2022.
- ❖ Czoch Gábor: A mentalitástörténet. In.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (Szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 473 – 499. o.
- ❖ Fedinec Csilla – Szakál Imre – Csernicskó István: *A magyarországi ruszinok és ukránok története*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2010. 9 – 48. o., 144 – 148. o.
- ❖ Gönczi Andrea: A máramarosi skizmaper. In.: Beregszászi Anikó – Papp Richárd (Szerk.): *Kárpátaljai társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest – Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005.
- ❖ Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. Ungvár – Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2007.
- ❖ Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. („Kultúra és etnicitás”)

- ❖ Hattinger Klebasko Gábor: A ruszinok. *Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából.* (1996) 1. évf. 1. sz. 167 – 175. o.
- ❖ Horváth Ferenc: A MÁV nevezetesebb vasúti építkezései. *Közlekedéstudományi Szemle*, 44. évf. (1994) 2. sz. 50 – 68. o.; különösen 56 – 57. o. [https://adt.arcanum.com/hu/view/KozlekedestudomanyiSzemle_1994/?pg=73&layout=s] [2023. 10. 6.]
- ❖ Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történeti idő szemantikája.* Ford.: Hidas Zoltán. Budapest, Atlantisz Kiadó, 2003. 121 – 145. o.
- ❖ Kövér György: *A tiszai dráma.* Budapest, Osiris Kiadó, 2011.
- ❖ Le Goff, Jacques: A mentalitástörténet. Ford.: Ádám Péter. In.: Benda Gyula – Szekeres András (Szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2007. 419 – 429. o.
- ❖ Mayer Mária: Skizmatikus parasztmozgalom Kárpátalján. *Történelmi Szemle*, (1971) 14. évf. [https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1971_1-2/mayer.pdf] [2023. 9. 12.]
- ❖ Papp Gábor: Hogyan számoljunk le falubeli ellenfeleinkkel? Mikrotörténelem – összehasonlítás – analógia. In.: Papp Gábor – Szijártó M. István. (Szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon.* Budapest, L'Harmattan, 2010. 92 – 115. o.
- ❖ Pirigyi István: *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján.* Debrecen, Debreceni Görögkatolikus Egyházközség, 2001.
- ❖ Pirigyi István: *A görögkatolikus magyarság története.* Nyíregyháza, Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 1982.
- ❖ Petrassevics Nikefor: Ortodox és görög katolikus vallási hagyományok és szokások kölcsönhatásai a Kárpát-medencében. In.: Fejős Zoltán – Küllös Imola (Szerk.): *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1990. 74 – 94. o.
- ❖ Rácz Kálmán: *A pánszlávizmus története.* Budapest, Lucidus Kiadó, 2000.
- ❖ Reinhard Thöle: Bevezetés az ortodoxia világába. Ford.: Gromon András. Budapest, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 2001. 13 – 169. o.; 177 – 187. o.
- ❖ Szijártó M. István: A mikrotörténelem. In.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (Szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe.* Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 500 – 520. o.
- ❖ Szijártó M. István: *A történelem diskurzusa. Bevezetés a 20. századi történetírás történetébe és elméletébe.* Budapest, Ráció Kiadó, 2021. 142 – 150. o.; 166 – 182. o.; 188 – 208. o.; 267 – 291. o.; 336 – 360. o.
- ❖ Szijártó M. István: *A történelem mikroszkópja.* Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2014.
- ❖ Várady Gábor: Máramarosmegye. In.: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen.* [<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/felso-magyarorszag-453B/az-ejszakkeleti-karpatok-videke-4CA6/maramarosmegye-varady-gabortol-4D79/>] [2023. 11. 6.]
- ❖ Weber, Max: A társadalomtudományos és a társadalompolitikai megismerés „objektivitása”. In.: Wessely Anna (Szerk.): *Tanulmányok.* Ford.: Jóna Péter. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 7 – 69. o.